

KVANTITATIVNÍ ZKOUMÁNÍ MEZINÁRODNÍ POLITIKY

Ve výzkumu mezinárodní politiky jakožto složky mezinárodních vztahů je v západních zemích, a především v USA, věnována stále výraznější pozornost kvantitativním metodám a přístupům. Zatímco kvantitativní metody mohou být a jsou v určité míře užívány i v tradičních přístupech, spatřují kvantitativní přístupy ve využívání kvantitativních metod těžiště a mnohdy základní změnu vědeckého vývoje, kterou formulují přímo jako přechod od „předvědeckého k vědeckému období výzkumu“.¹⁾

Tento postoj a optimismus je ovšem jen součástí širšího proudu scientismu a behaviorismu, zasahujícího postupně všechny úseky zkoumání společenského vývoje, k němuž patří i mezinárodní politika. Tento proud odráží úsilí reagovat na nové skutečnosti naší doby určované především postupem vědeckotechnické revoluce a zároveň využívat technických možností, které právě tato revoluce přináší i pro výzkum společenského vývoje. Vědeckotechnická revoluce mimo jiné nesmírně rozšiřuje škálu komunikací v mezinárodních vztazích a jim odpovídajících údajů a zároveň poskytuje technické možnosti jejich podchycení a zpracování, a to zvláště využitím výsoce výkonných samočinných počítačů.

Cílem nového přístupu ovšem není pouhé kvantitativní a matematické zpracování, nýbrž — jak stále více zdůrazňují přední jeho představitelé — na tomto skutečně vědeckém, tj. exaktním základě dospívat k prověření různých dosavadních teoretických názorů na základní zákonitosti mezinárodní politiky, k zobecnění ve formě nových teoretických závěrů a na jejich základě k vytváření teorie, která by mnohem přesněji postihovala nejen dosavadní vývoj, ale umožňovala i předvídaní a zároveň ovlivňování vývoje budoucího. I když nepopírají odlišnost jednotlivých historických událostí a význam

změn historických podmínek, zdůrazňují, že čím častěji se určité jevy již dosud projevovaly, tím spíše se přihodí i v budoucnosti. To ovšem opět znamená požadavek kvantitativního zachycení a zpracování — tedy nikoli jako cíle, nýbrž jako prostředku pro rozvoj teorie.

První studie z oblasti mezinárodní politiky kvantitativně pojaté začaly vycházet již před druhou světovou válkou, ale teprve od 50. let dochází k jejich výraznějšímu rozmachu. Podnětem se staly především posmrtně vydané práce Angličana F. L. Richardsona, na něž navázala skupina vědců při Michiganské universitě, dále ve Stanfordu, Yale i na dalších amerických universitách.

Přitom se výrazně odlišily zvláště dva proudy. Jeden zaměřený na využívání kvantitativních metod v rámci strategických studií, ve větší či menší míře spjatý tedy s vojenským přístupem k otázce války a míru. Proti tomu je druhý proud zaměřen na otázky války a míru jakožto základní problém mezinárodní politiky. Její skutečně vědecké zpracování se pokládá za tím naléhavější dnes, kdy může rozhodovat nejen již o osudech jednotlivých národů, ale přímo o existenci celého lidstva.

Ve spojení s pronikáním kvantitativních přístupů do sociologie a s výzkumem míru nacházel tento proud postupně odezvu i v některých evropských zemích a proniká nejen do časopisů a sborníků věnovaných výzkumu míru.²⁾

¹⁾ J. D. Singer, ed., *Quantitative International Politics. Insights and Evidence*, New York 1968, str. 7.

²⁾ V USA je to především *Journal of Conflict Resolution* vydávaný na universitě v Michiganu a sborníky *Peace Research Society (International) Papers*; v Evropě pak sborníky *International Peace Research Association* a časopis *Journal*

Podívejme se nyní konkrétněji na některé z těchto studií kvantitativně pojatých, na jejich zaměření, metodický přístup, závěry i zkušenosti, které přinášejí.

Hlavní směry výzkumu se soustřeďují na tři vzájemně se prolínající oblasti, tj. zkoumání vztahů mezi zahraniční a vnitřní politikou státu, vztahů mezi jednotlivými státy a konečně vztahů v mezinárodním systému, přičemž zvláštní pozornost je věnována otázce války a míru.³⁾

Na úseku vztahu mezi vnitřní a zahraniční politikou se kvantitativní přístup především promítá ve spojení s výkladem těch vnitřních činitelů, kteří působí na zahraniční politiku, a to zvláště ve spojení s teorií rozhodování. Je to celkový politický systém ve státě, různé skupiny nátlaku, veřejné mínění a masové prostředky jeho ovlivňování. Užívá se zde termínu charakteristika národa (státu) a její atributy či dimenze kvantitativně vyjádřitelné. Matematické zpracování jejich vzájemných vztahů pak umožňuje, aby byly ověřeny některé velmi důležité hypotézy, které se již běžně používají ve výkladu mezinárodní politiky.

Jeden z výzkumných projektů⁴⁾ zkoumal tímto způsobem vztah mezi 13 druhy vnitřních a zahraničních akcí států, od demonstrací přes akce diplomatické až po akce vojenské, ve srovnání s 217 proměnnými vymežujícími rysy (atributy či dimenze) státu, od sociálních přes ekonomické k politickým i kulturním, a propočítáním jejich korelací. Tento výzkum byl prováděn na 77 státech za léta 1955 až 1957, přičemž jeho závěry v naprosté většině vyzněly negativně proti 10 hypotézám objevujícím se ve výkladu zahraniční politiky. Jsou to zvláště závěry, že ekonomický a technologický vývoj, vnitřní nestabilita, totalitní systém, celková moc, vojenský potenciál, psychologická motivace, národní hodnota, ale i mezinárodní komunikace a transakce i kooperace mají „malý vztah“ k chování státu v zahraničním konfliktu — a že tedy ani celková charakteristika národa nedává větší možnost předvídání jeho chování v zahraničním konfliktu (str. 213).

K užší problematice byl zaměřen výzkumný projekt zkoumající vztah mezi sociálním vývojem a agresivností národů.⁵⁾ Výzkum obsáhl období 1900—1960 a zachytil 10 států, mezi nimi 5 velmocí. Pro sociální změnu byly jako kvantitativní ukazatelé vystihující sociální napětí a tlak (*stress a strain*) použity na jedné straně údaje industrializace (zvláště spotřeba elektriny na jednoho obyvatele),

na druhé straně údaje o nezaměstnanosti, počtu vražd i sebevražd a o alkoholismu. Jako ukazatelé agresivnosti sloužily vojenské výdaje, agresivně zaměřené zahraniční akce a konečně přímo účast na válkách. Hlavní závěr je, že není dostatečně podepřena hypotéza o tom, že sociální napětí a tlak předchází zahraniční vojenské chování (str. 243). Přesto se zdůrazňuje, že s postupem industrializace se válka ukazuje pro řešení mezinárodních problémů méně nutnou — a že je tedy třeba podporovat industrializaci hospodářsky méně vyvinutých zemí, které by se jinak mohly stát zdrojem mezinárodní agresivnosti.

Sepětí kvantitativního přístupu s behaviorismem vystupuje zvláště výrazně ve snaze pochytit a zpracovat, nakořik chování státu je funkcí chápání (*perception*). Především se tím mluví, jak rozhodovatelé, tedy ti, kdo rozhodují o činnosti státu navenek, chápou chování druhých států, nebo přesněji, rozhodovatelů těchto států. Zatím nejobsáhlejší projekty se zaměřily na vznik první světové války 1914. Jsou to *case studies*, tedy studie, které prozkoumávají velmi podrobně konkrétní pří-

of Peace Research vydávaný v Norsku, ale vliv kvantitativního přístupu se projevilo již i v časopise *Guerre et Paix* vydávaném ve Francii, kde dříve ohlas neměl. Z jednotlivých prací jsou to již zmíněné posmrtně vydané práce L. F. Richardsona, *Arms and Insecurity a Statistics of Deadly Quarrels*, Chicago 1960; dále K. W. Deutsch, *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement*, New York 1954; A. Rapaport, *Fights, Games and Debates*, Ann Arbor 1960; část sborníku J. N. Rosenau ed., *International Politics and Foreign Policy*, New York 1961; a konečně J. D. Singera vydaný sborník *Quantitative International Politics*, New York 1968, podávající zatím nejucelenější pohledy na celou problematiku.

³⁾ Uvedený základní sborník *Quantitative International Politics* používá do jisté míry shodného rozdělení, ale důležitkem je mu úroveň „rozhodovatelů“, států (nebo národů) a mezinárodního systému.

⁴⁾ R. J. Rummel, *The Relationship between National Attributes and Foreign Conflict Behavior* (ve sborníku *Quantitative International Politics*).

⁵⁾ M. Haas, *Social Change and National Aggressiveness 1900—1960* (ve sborníku *Quantitative International Politics*).

pad, ovšem i zde s cílem dojít k zobecnění, a tedy k přínosu pro celkovou teorii mezinárodní politiky.

První studie zkoumá *vyjádření a chápání nepřátelství v krizi 1914*.⁶⁾ Shrnuje výsledky rozsáhlého výzkumu i dílčích studií, při nichž bylo prozkoumáno, kvantitativně zachyceno a matematicky zpracováno přes 2000 dokumentů ze základních otázek vyjadřujících na 5000 komunikací o zahraniční politice Německa, Rakousko-Uherska, Ruska, Francie, Británie a Srbska v období šesti týdnů před vlastním vypuknutím první světové války. Kvantitativní údaje byly především zpracovány na základě obsahové analýzy zaměřené jak na jednotlivá slova a symboly, tak i tematicky. Výsledky byly vyjádřeny nejen číselně, ale i v grafech, a na tomto rozsáhlém základě byly pozitivně potvrzeny dvě obecné hypotézy: 1. existuje vztah mezi tím, jak stát chápe sebe jako cíl nepřátelství, a tím, jak pak sám vyjadřuje nepřátelství; 2. výrazně se potvrzuje, že cítil-li se stát ohrožován druhým státem, vyjadřuje nepřátelství vůči tomuto státu (str. 119).

Další studie, *Chápání a jednání v krizi 1914*⁷⁾ vychází rovněž z obsahové analýzy diplomatických dokumentů i z frekvence vzájemných komunikací, ale zároveň i z objektivních údajů, jako jsou národní důchod, počet obyvatelstva, vojenská síla, výdaje na obranu, přesuny zlata, pohyb cenových papírů i cen, a zkoumá jejich vzájemné korelace. Těžiště však zůstává ve zkoumání, jak obě protichůdné aliance vzájemně chápou své chování, přičemž základní konceptní pojetí je podnět — odpověď (případně formulované jako *input a output*). Způsob, jímž jedna strana chápe akce druhé strany, pak tvoří základní spojení mezi chápáním a akcí. Výsledkem zkoumání je závěr, že zatímco rozhodovatelé aliance ústředních mocností přečeňovali akce představitelů dohodové aliance, představitelé Dohody je naopak u svých protivníků podčeňovali; to vedlo k rozdlíhům v zdůraznění násilí ve vzájemných odpovědích a přispělo k přeměně krize ve válku.

Podobným způsobem nebyl dosud zkoumán vznik druhé světové války, byla však již zkoumána krize, která dovedla svět nejbližší k třetí světové válce — tedy karibská krize 1962. Výzkum ústí v závěr, že obě strany tentokrátě chápaly celkem přesně podstatu akcí protivníka, což zabránilo eskalaci i válce.⁸⁾

Jiná studie je věnována zkoumání berlínské krize,⁹⁾ ale zároveň se v ní pro-

mítá zaměření autora Ch. A. McClellanda k systémové teorii.

Vychází z konstatování, že berlínská krize je trvalá mezinárodní krize po druhé světové válce, která v určitých obdobích vystupuje výrazně do popředí mezinárodních vztahů. Při jejím zkoumání se autor opírá o index novin *New York Times*, o němž předpokládá, že zachycuje všechny důležité údaje. Ty pak rozděluje na kód akcí o 18 kategoriích a dále zachycuje frekvenci těchto kategorií. Na tomto základě vymezuje dvě zcela výrazně vrcholná období: jedno od června 1948 do května 1949, tedy období blokády západního Berlína; druhé v srpnu 1961 bezprostředně spjaté s vybudováním berlínské zdi. Menší intenzitu již má třetí období spojené s Chruščovovým vytčením časového termínu pro mírovou smlouvu s Německem v listopadu 1958. To je ovšem jen potvrzení obecně přijatých, byť ne takto kvantitativně dokumentovaných názorů. Přínosnější je další autorův závěr, že prodlužovaná krizová situace projevuje tendenci k rutině v chování rozhodujících účastníků. Těžiště studie je však především ve využití této části zkoumání pro systémovou teorii. To znamená, že otázku berlínské krize chápe jako subsystém v světovém systému mezinárodních vztahů daném především rozparem mezi kapitalistickými a socialistickými státy a zkoumá, zda je mezi nimi souvislost. Dochází k závěru, že chování a krizové vrcholy subsystému velmi často neodpovídají vývoji celkového systému.

Konečně jistě nejdůležitější je využití kvantitativního přístupu na úrovni zkoumání celosvětového systému. Sem patří především pokus o zachycení základních trendů ve světové politice.¹⁰⁾

⁶⁾ D. A. Zinnes, *The Expression and Perception of Hostility in Prewar Crisis 1914* (Sborník Quantitative International Politics).

⁷⁾ O. R. Holsti, R. C. North, R. A. Brody, *Perception and Action in the 1914 Crisis* (sborník Quantitative International Politics).

⁸⁾ R. A. Brody, R. C. North, *Measuring Affect and Action in International Reaction Models: Empirical Materials from the 1962 Cuban Crisis*. Peace Research Society Papers, II, 1965, str. 170 až 190.

⁹⁾ Ch. A. McClelland, *Access to Berlin. The Quantity and Variety of Events 1948—1963* (sborník Quantitative International Politics).

¹⁰⁾ B. M. Russett, *Trends in World Politics*, New York 1964.

Vychází z problému evoluce a revoluce ve světě, rovnováhy sil a bipolarity a jejich korelací s vědeckotechnickou revolucí, ať již se projevuje v časovém zkracování vzdáleností, a tedy i komunikací mezi státy, nebo v rozsahu zkázy spojené s nukleárními zbraněmi, či konečně v nerovnoměrnosti rozdělení světového bohatství. Na tomto základě pak vyvozuje tendenci k uvolňování bipolárního rozdělení světa a vytváření nové, mnohem složitější rovnováhy sil.

Zvláštní pozornost věnuje kvantitativnímu rozboru fungování OSN, změnám v postavení jednotlivých bloků a skupin států, zvláště podle toho, jak se číselně projevují při hlasování ve Valném shromáždění.

Na hodnocení OSN, ale s velmi úzkým záběrem jen na jeden výbor OSN se zaměřila i studie Ch. F. Algera, která zároveň poskytuje zajímavý metodický průhled.¹¹⁾ Jde tak daleko v mikrovýzkumu, že zaznamenala číselně nejen všechna vystoupení všech účastníků, ale také všechny jejich zachytitelné vzájemné rozhovory, které podstatně doplňují obraz aktivity jednotlivých států i jednotlivých osobností a zároveň vedou k závěrům o významu těchto styků pro řešení sporných otázek.

Další mnohem obecnější zaměření k světovému systému se soustřeďuje na obecné otázky války a míru v dlouhodobých perspektivách. Ovšem i zde vede cesta od poměrně omezených problémů, například od vztahu mezi aliančními seskupeními a vznikem války v období 1815 až 1945.¹²⁾

Studie vychází z obecného principu, že při kvantifikaci každého jevu je třeba jednak vymezit jeho prvky strukturální, v podstatě statické — jako velikost, skladbu, organizaci, schopnost změny — a rysy behavioristické či dynamické, tj. stupeň aktivity, v daném případě agresivnosti, spolupráci, vědomí širší odpovědnosti. Na tomto základě je pak třeba zkoumat jejich korelace.

U aliancí to znamená samozřejmě nejen výčet všech aliancí a jejich členů, jejich vzniku i doby trvání, ale také výčet všech válek, které v období 1815—1945 vznikly, jejich účastníků, jejich trvání i počet mrtvých, a to nejen celkově, ale i z hlediska jednotlivých účastníků. Přitom odlišuje centrální systém zahrnující Evropu a některé další nejdůležitější země [USA, Japonsko] a celosvětový systém. Na základě propočtu vzájemných korelací dochází k závěru, že je patrný rozdíl mezi 19. a 20. stoletím. Pouze pro 20. století se kvantitativně potvrzuje hypotéza, že čím silnější je seskupování aliancí,

počet jejich závazků a směřování k bipolaritě v daném systému, tím spíše v něm vzniká válka.

Kvantitativní přístup ve zkoumání světového systému se zaměřuje dále k velmi závažné otázce oblastí či regionů. Vychází z problému, že některé pojmy se užívají zcela běžně, a přece nejsou naprosto jasné. To platí dokonce i pro vymezení oblastí Evropy, a tím více takových oblastí, jako je střední nebo jihovýchodní Evropa či Blízký a Střední východ nebo jihovýchodní Asie atd. Sama Charta OSN mluví o právu zřizovat regionální organizace a navíc stále výrazněji působí integrační tendence v regionálním měřítku, přičemž mnohdy je chápána jako předstupeň k širší a posléze světové integraci. Zatímco až dosud vymezení regionů bylo především z hlediska zeměpisného nebo politickovojenských aliancí, pokusil se B. M. Russett o jejich vymezení na kvantitativním základě.¹³⁾

Pro období padesátých let prozkoumal 82 zemí na základě 54 kvantitativních ukazatelů, jež dále seskupil v pět základních faktorů nebo dimenzí: 1. Ekonomický vývoj (zvláště hrubý národní produkt na hlavu, pracovní síla v průmyslu a zemědělství, urbanizace, porodnost, dětská úmrtnost, délka průměrného života, ale také počet novin, radiových a televizních aparátů na obyvatele). 2. Komunistický vliv (tj. nejen volební výsledky a počet členů, ale další sociálně politické souvislosti jako vládní výdaje, hrubý národní produkt na hlavu). 3. Velikost (nejen území, obyvatelstvo, ale i celkový hrubý národní produkt). 4. Intenzivní zemědělství (avšak zde i hustota obyvatelstva). 5. Katolická kultura (vlastně jen jako nejvýraznější představitel křesťanské či západní kultury, přičemž jsou sem zahrnuty například i údaje o počtech hlasů pro socialistické strany). Na tomto základě vytyčuje rozdělení světa, které sice vychází z dosavadních regionů, ale zároveň je má překonat. Tak celkem zůstává pojetí východní Evropy jakožto

¹¹⁾ Ch. F. Alger, *Interaction in a Committee of the UN General Assembly* (sborník Quantitative International Politics).

¹²⁾ J. D. Singer and M. Small, *Alliance Aggregation and the Onset of War 1815—1945* (sborník Quantitative International Politics). Tato práce je ovšem jen dílčím úsekem rozsáhlého výzkumného projektu o příčinách války, jehož výsledky mají vyjít v příštím roce.

¹³⁾ B. M. Russett, *Delineating International Regions* (sborník Quantitative International Politics).

oblasti zahrnující evropské socialistické státy včetně SSSR. Proti tomu západní společenství se mu celkem logicky rozšiřuje z vyspělých zemí západní Evropy a USA, Kanady, také na Izrael, Austrálii, Nový Zéland a Japonsko. K typu států Latinské Ameriky zahrnuje i Filipíny, ale navíc vytváří skupinu polorozvinutých latinských zemí, kam patří například z Latinské Ameriky Kuba a z Evropy Španělsko a Portugalsko. Ještě dále jde při vymezení dalších regionů — například Blízkého a Středního východu, kam zahrnuje i Řecko, ale kde ukazuje i vazby s dalšími zeměmi, stejně jako například při vymezení regionu pro Skandinávií.

Užší zaměření má studie věnovaná severoatlantické oblasti.¹⁴⁾ Vychází sice z ukazatelů ekonomického propojení, ale zkoumá především, zda tyto ukazatele mohou sloužit také pro vyjádření úrovně integrace politické. Dochází pak k rozdělení do tří období: první do druhé světové války, kdy nízké úrovni ekonomických vztahů odpovídala i politická nejednota; druhé v období po druhé světové válce s vrcholem na přelomu 40. a 50. let, kdy západní Evropa především v důsledku Marshallova plánu byla jak ekonomicky, tak politicky více integrována nejen proti období předchozímu, ale také následujícímu. Poslední období charakterizují současné prvky integrační i dezintegrační, přičemž ani seskupení států v Společném trhu nepokračuje od integrace ekonomické k integraci politické. Zesiluje se sice vzájemná ekonomická závislost, ale zároveň celkové posílení ekonomického postavení jednotlivých států vede k zdůrazňování jejich nezávislosti politické.

Z přehledu dosavadních studií o mezinárodní politice založených na kvantitativním přístupu¹⁵⁾ je zatím možno pokusit se pouze o vytčení celkových rysů — vždyť sami stoupenci tohoto směru zdůrazňují, že je teprve v počátcích.

Výrazně se však ukazuje, že se zde promítají některé obecnější problémy kvantitativního přístupu ve výzkumu sociální a politické problematiky se specifiky politiky mezinárodní.

Je to především základní otázka: co všechno lze kvantifikovat, matematicky vyjadřovat a hlavně ověřovat, a potom zobecňovat. A dále, zda výsledky jsou skutečně tak vědecky přesvědčivé ve srovnání s dosavadními metodami, ať už nazývanými tradičními nebo spekulativními.

Některí autoři, i když plně vystupují ve prospěch kvantitativního přístupu, zaujmají jednak smírnější stanovisko v tom, že uvažují o nutnosti syntézy dosavad-

ních a nových přístupů,¹⁶⁾ jednak zdůrazňují problémy kvantifikace politických jevů především subjektivního charakteru. Většina však až s mesiánskou sebedůvěrou dokazuje, že se teprve otvírá cesta „nové a skutečné vědy“ v mezinárodní politice a že — byť postupně a s potížemi — bude možné každý politický jev vyjádřit kvantifikovaně, a tím vědecky, jen když se rozloží ve své součásti. Jak jsme si již řekli úvodem, má to být cesta k vytváření vědecké teorie — zatím ovšem vroubená pouze ověřováním mnoha hypotéz.

Je nesporné, že i pro marxistickou vědu přináší kvantitativní přístup mnohé podněty, a to tím spíše, že sám Marx a všichni, kdo se snažili důsledně dále rozvíjet marxistický vědecký výzkum, spatřovali ve znalosti a využití faktických údajů přímo předpoklad vědy.

Je jistě zajímavé, jaký je postoj představitelů kvantitativního přístupu k marxismu. Většinou tam, kde mluví o celkových liniích, uznávají přínos K. Marxe právě v jeho zdůraznění číselného vyjádření skutečnosti — ovšem s tím, že jednak odmítají celkový marxistický světový názor, jednak ukazují, a jistě mnohdy velmi oprávněně, že právě ti, kdo se hlásí k marxismu, buď neuplatňovali tyto zásady důsledně nebo je záměrně zkreslovali — a samozřejmě pak docházelo i k nesprávným závěrům pro oblast politického vývoje. Typický je příklad rozborů ekonomického soutěžení mezi socialismem a kapitalismem a závěrů z něho plynoucích pro světovou politiku, jak byly zvláště vytčeny na XX. a XXII. sjezdu KSSS. Nejde samozřejmě jen o nebezpečí zjednodušujícího, úzce ekonomizujícího přístupu, ale také o to, že mnohé údaje byly nesprávné již pro danou dobu, a tím spíše pro výhledové perspektivy světového vývoje. A tento zkreslení mohou dokonce podlehnout i sami hlasatelé kvantitativního přístupu. To ovšem platí nejen pro vlastní ekonomickou oblast, ale i pro další ukazatele, kterých používají.

¹⁴⁾ H. Alker and D. Puchala, *Trends in Economic Partnership: The North Atlantic Area 1928—1963* (sborník Quantitative International Politics).

¹⁵⁾ Souhrnná bibliografie uvedená v *Quantitative International Politics* jich uvádí přes 50, ovšem některé jsou pouze v rozmnožené formě, jiné sem spadají jen částečně.

¹⁶⁾ K. W. Deutsch, *Toward an Inventory of Basic Trends and Patterns in Comparative and International Politics*. Ve sborníku *International Politics and Foreign Policy*, New York 1961, str. 450.

Zajímavým příkladem je velký pokus o zachycení všech hlavních ukazatelů světového vývoje, který sice není zaměřen pouze na mezinárodní politiku, ale má pro její výzkum rozhodující význam, i když je zároveň pojímán jako základ mezinárodních komparativních studií.¹⁷⁾ Nejdříve udává vlastní ukazatele, které dále dělí na: lidské zdroje, [populace, porodnost, úmrtnost, zaměstnání, růst obyvatelstva, podíl žen]; vládu a politiku [vládní výdaje, vojenský rozpočet, ale také stabilita systému, výsledky voleb, zvláště podíl komunistických hlasů]; komunikace [tisk, rádio, televize]; bohatství (rozloha, hustota obyvatel, hrubý národní produkt na obyvatele, spotřeba, zaměstnanost a nezaměstnanost, rozdělení daní a půdy); dále jsou skupiny zdraví, výuka, náboženství, rodina atd. — celkem 75 základních ukazatelů pro 133 zemí většinou pro léta 1955—1960, ale mnohdy i pro další období. Druhá část obsahuje propočítané korelace mezi hlavními ukazateli dovedené v základních trendech výhledově do roku 1975. I zde je zdůrazněno, konečně stejně jako v samostatných studiích, že nejde o příčinný vzájemný vztah a že výhledy neznamenají předvídaní, nýbrž pouze předpoklad vývoje, jestliže dosavadní trendy budou pokračovat.

Nejen pro nás, ale pro hodnocení celkové je jistě zajímavé zařazení Československa, u něhož tabulky a korelace ukazují, že v roce 1975 se posune v hrubém produktu i v úrovni na hlavu na čtvrté místo na světě před Británií, Francií, Belgií atd. Tento předpoklad byl ovšem narýsován na základě údajů a vývoje do roku 1960; následující šedesátá léta však přinesla zcela jiný trend.

Zatím ovšem byly již v tisku oznámeny další podobné systematické pokusy a jistě je podnětná myšlenka, v této souvislosti zdůrazňovaná, že by měla být vytvářena

velká mezinárodní střediska, která by kvantitativně shromažďovala, základně zpracovávala a publikovala všechny podstatné ukazatele, a tak vytvářela předpoklady pro skutečnou vědu o mezinárodní a komparativní politice.

Snad by tím bylo možné odstraňovat i dosavadní subjektivismus ve vytyčování ukazatelů, který platí nejen pro všechny kvantitativní studie zaměřené na širší otázky mezinárodní politiky, ale také pro velmi úzce pojaté práce. Zde jistě zůstává jeden z dalších problémů tohoto přístupu. Dalším ovšem je velká nákladnost, která zatím podmiňuje možnost vědeckého projektu získáním nadace, což samozřejmě opět může ovlivňovat i jeho zaměření. Zároveň vyžaduje speciální matematickou a statistickou výchovu.

Dosavadní výsledky ovšem ukazují, že těžiště kvantitativního přístupu se zatím více soustřeďuje na komparativní směr. O tom svědčí i další velký sborník studií, který do jisté míry navazuje na výše uvedený souhrn světových ukazatelů a využívá jeho dat a který je věnován komparativnímu výzkumu národů (případně přesněji států).¹⁸⁾ Přináší studie o obecných otázkách teorie a metody kvantitativního komparativního studia, přehled institucí, především v USA, ale i v mezinárodním měřítku — zvláště v OSN a v UNESCO, jež se zaměřují na shromažďování, třídění a využívání kvantitativních dat.

I když dosavadní výsledky využívání kvantitativních metod a přístupů se dotýkají problematiky mezinárodních vztahů a speciálně mezinárodní politiky převážně jen dílčím způsobem, je třeba s nimi počítat a rovněž marxistická věda o politice, a tedy také o mezinárodní politice bude muset věnovat výsledkům kvantitativních studií soustavnou pozornost a také je sama rozvíjet.*

Vladimír Soják

V PRAZE PO MNICHOVU

G. Kennan, *From Prague after Munich*, Princeton University Press 1968, 266 str.

Ve své recenzi Kennanových *Pamětí 1925—1950* v Mezinárodních vztazích č. 2/1968 jsem již upozornil na druhou Kennanovu knihu, tentokrát věnovanou výhradně událostem u nás v roce 1938 až 1940, která vyšla v květnu tohoto roku.

Autor vysvětluje vznik knihy *Z Prahy po Mnichovu* tím, že po napsání „Pamětí“ mu zbylo na 300 stran zpráv a poznámek z doby jeho působení v Praze. Sám sebekriticky říká, že to byl „materiál v mnoha směrech nevyvážený a neúměrný, což bylo

¹⁷⁾ B. M. Russett, H. R. Alker, K. W. Deutsch and H. D. Lasswell, *World Handbook of Political and Social Indicators*, New York 1964.

¹⁸⁾ R. L. Merritt and S. Rokkan, ed., *Comparing Nations. The Use of Quantitative Data in Cross-National Research*, New Haven and London 1966.

* To se znovu potvrdilo ve výkladu prof. K. W. Deutsche, o němž viz informaci na str. 55.